

NEMIS TILSHUNOSLIGI TARIXI

Ergashev Asadbek Baxromjon o'g'li

*Farg'ona Davlat Universiteti Chet tillari fakulteti Xorijiy til adabiyoti: nemis yili
yo'nalishi 1-bosqich talabasi*

Annotatsiya: *Nemis tili hind-evropa tillarining german tiliga tegishli bo'lib, dunyodagi eng keng tarqalgan tillardan biridir. Ma'lumki, taxminan 120 million kishi nemis tilida gaplashadi. Nemis tili Evropada eng ko'p gapiriladigan ona tili hisoblanadi. Bu Germaniyadan tashqarida ko'plab mamlakatlarda gaplashadi. Masalan, Germaniya, Avstriya, Shveysariya, Lixtenshteyn, Lyuksemburg, Belgiya, Chexiya, Vengriya, Polsha va Italiyada bu davlat tili hisoblanadi. Umuman olganda, odamlar nemis tilini o'rganish qiyin. Buning sababi shundaki, ular atrofdan shu yo'nalishdagi sensatsiyalarni qabul qilishadi yoki bu masalaga moyil bo'lishadi va h.k. balki. Ammo umuman olganda, nemis tilini o'rganish qiyin emas, faqat bir nechta fanlardan tashqari. Hazil shuki, bu bir nechta masalalar Germaniyaning aksariyat fuqarolariga ham ma'lum emas. Biroq, bunday muhitda bizda bu borada hech qanday muammo bo'lmaydi. Har holda, ushbu masalalar batafsil muhokama qilinadi.*

Kalit so'zlar: *nemis tili, german qabilalari, emis tilida yozuvning boshlanishi ham VIII asrning boshlari bilan bog'liq.*

Nemis tili german tillarining g'arbiy guruhiga mansub bo'lib, hozirgi vaqtda quyidagi mamlakatlarda yashovchi xalqlarning ona tilisi sifatida qo'llaniladi. Jumladan, Germaniya Federativ Respublikasida, Avstriyada, Lyuksemburgda. Germaniya Federativ Respublikasida 80 milliondan ortiqroq, Avstriyada 7 million, Frantsiyaning sharqiy viloyatlarida 1 million, Lyuksemburgda esa 400 ming kishi nemis tilida gaplashadi. Shuningdek, nemis tilida gaplashuvchilarni Vengriya, Ruminiya, Yugoslaviya davlatlarida, AQShda, Braziliyada va Argentinada ham uchratish mumkin. Shunday qilib, nemis tili german tillari o'rtasida gaplashuvchilarning soni jihatidan ingliz tilidan so'ng ikkinchi o'rinda turadi.

Nemis xalqi va nemis tili o'rta asrlarning boshlarida, ya'ni V-XI asrlarda franklar, allemanlar va bavarlar deb nomlanuvchi bir-birlariga juda ham yaqin bo'lgan g'arbiy german qabilalari va ulaming tillaridan paydo bo'ladi. Nemis xalqining paydo bo'lishida asosiy rolni franklar o'ynashgan.

Germanlar tarixidan ma'lumki, franklar tuzgan davlat bir necha asrlar mobaynida frank davlati territoriyasida hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lgan, bu

davlat territoriyasida ikki davlat tili: frantsuz va nemis tili paydo bo'ldi va rivojlanadi. Bu tillar uzoq davrlargacha o'z yozuvlariga ega bo'lmagan kishilar o'rtasida faqatgina og'zaki nutq yordamida aloqa bog'lash vositasi bo'lib xizmat qiladi. Nemis xalqining tili yuqorida aytganimizdek g'arbiy german qabilalarining tili sifatida rivojlanadi, taraqqiy qiladi va bu tilda gaplashuvchi german qabilalari franklar davlatining sharqiy viloyatlarida istiqomat qiladi.

Nemis tilidagi dastlabki yozma yodgorliklar VIII asrda buyuk Karl davrida paydo bo'ldi. Shu sababli nemis tilida yozuvning boshlanishi ham VIII asrning boshlari bilan bog'liq deb qaraladi.

Nemis tilining tarixini davrlarga bo'lib o'rganishni birinchi marta Ya. Grimm (1819- 1837) o'zining «Deutsche Grammatik» nomli asarida tavsiya etadi. U nemis tilini uch davrga bo'lib ko'rsatgan:

III davr: neuhochdeutsch (yangi yuqori nemis tili davri - XIV dan hozirgi vaqtgacha). Yangi yuqori nemis tili davri o'z navbatida ikkiga bo'linadi: ilk yangi yuqori nemis tili davri (XIV-XVI); yangi yuqori nemis tili davri (XVI asrdan hozirgi kungacha bo'lgan jarayon).

«Yuqori nemis tili» termini ikki xil ma'noda qo'llaniladi:

- 1) Germaniyaning janubida joylashgan dialektlarini ifodalash uchun;
- 2) Nemis milliy adabiy tilini ifodalash uchun.

Bunga sabab shundaki, nemis adabiy tili nemis dialekti asosida rivojlanadi. nemis adabiy tili Germaniyaning janubida joylashgan yuqori

Qadimgi yuqori nemis tili davri. Dialektlar, Qadimgi yuqori nemis tili davri nemis xalqining va bu xalq tilining paydo bo'lish va takomillanish davri bo'lib hisoblanadi. Bu davrda, ya'ni IX asrning birinchi yarmigacha, franklar davlati mavjud bo'ldi. Frank davlati buyuk Karl vafotidan so'ng uning nabiralari o'rtasida taqsimlanadi. Natijada frank davlatining sharqiy qismi, ya'ni bo'lajak Germaniya Lyudovik Nemetskiyga tegadi. Shu tufayli Germaniya 843- yilda tashkil topadi. Bu davrga kelib Germaniya davlati territoriyasida mayda mayda knyazliklar tashkil topadi. Qadimgi yuqori nemis tili davrida nemis xalqi va nemis tilining nomi ham yo'q edi. Faqat bir-biriga yaqin qarindosh bo'lgan, bavarlar, allemanlar, shvablar kabi german qabilalari va ularning qabila tillari mavjud edi.

Qadimgi yuqori nemis tili davriga kelib ko'p sonli dialektlar umumlashadi: ularda bir - birlariga yaqin bo'lgan belgilar paydo bo'ldi. Bulaming hammasi qandaydir yangi tilning namoyon bolishiga olib keladi. Germaniya franklar davlatidan ajralib chiqqandan so'ng u Frankoniya, Bavariya, Shvabiya, Saksoniya va Tyuringiya kabi gertsogliklardan iborat bo'ldi.

Dastlabki yozma yodgorliklarning paydo bo'lishiga qadar (VIII asr) ushbu gertsogliklar o'rtasida juda yaqin aloqalar mavjud bo'ladi va ulaming tillari bilan birgalikda aloglar mavjud boladi qadimgi yuqori nemis tili tashkil etiladi.

Bizgacha yetib kelgan yozma yodgorliklarga nazar tashlar ekanmiz, dialektlarning o'zlariga xos xususiyatlarga egaligiga va shu bilan birgalikda ularning bir-birlariga ta'sir qila olishlariga ishonch hosil qilishimiz mumkin. Qadimgi yuqori nemis tilida mavjud bo'lgan dialektiami quyidagi guruhlarga bo'lib o'rganish ayni muddaodir.

Nemis xalqining va nemis tilining paydo bo'lishida franklarning hissasi katta. Shu sababli bu xalqqa shur qabilaning nomini, ya'ni franklar nomini berilishini kutish kerak edi. Lekin tarixda buni aksi bo'lib chiqdi va blaming uliga o'z qabila nomini beradi: frencisc franc so'zidan kelib chiqqan. Franklar ona tilining yo'q bo'lib ketishidan saqlash maqsadida, ular o'z tilini-diutisk qadimgi yuqori nemis tilida-digt ya'ni xalq tili deb atay boshladilar. Franklar davlatining davlat tili lotin tili edi; bunga qarama-qarshi ravishda franklar o'z tilini dutisk ya'ni xalq tili bilan yurita boshladilar. Ushbu so'z dastavval 786- yilda lotin tilida-theodiscus shaklida uchraydi, keyinchalik esa ya'ni XI asrning oxirlaridan boshlab, 1050 yillarga kelib diutisk - shaklida Reyin daryosi bo'yida yashaydigan franklar va boshqa german qabilalariga nisbatan qo'llana boshlaydi. O'sha davrdagi yozma yodgorliklarda diutschiu lant, diutshiu liute, diutschiu man kabi so'z birikmalarini uchratish mumkin.

XII asrda yaratilgan «Regensburg shahrining imperatori solnomasi» nomli asarda bu so'z die Diutiscen shaklida uchraydi. Shunday qilib diutschen shaklidagi atama nemis xalqining nomiga aylanganligini ko'ramiz. Natijada Deutsch-so'zi faqatgina nemis xalqini emas, balki uning tillei ham bildirib keladi.

Shu bilan birga bu xalqning shunday atalishiga VIII asr boshlarida «kelt tilidan kirib kelgan germanicuse so'zi ham muhim ahamiyatga ega bo'lgan. Chunki, bu so'z yordamida german tillari yoki german xalqlari degan tushunchalar yuzaga keladi.

Shu narsa e'tiborga sazovorki, «germanicus so'zi antik dunyo mualliflarining, ya'ni Tsitsiron, Posidoni, Tsezar asarlarida ham uchrab turgan (miloddan oldingi birinchi an). Lotin tili o'sha davrda nafaqat davlat tili bo'lib qolmasdan, balki lotin tilida cherkov qoshidagi maktablarda ham tallim-tarbiya ishlari olib borilgan. Nemis tilida, ya'ni diutisc xalq tilida yozuvning paydo bo'lishiga asosiy sabab, o'zlashtirib olinishi ancha qiyin bo'lgan so'zlarni bilib olishda tilning keng ko'landa qo'llanishidir. Chunki, nemis tili yozuvi uchun lotin alfavit asos qilib olinadi, shuning uchun ham ko'p hollarda lotin alfavitini nemis tiliga moslashtirishga to'g'n keladi.

Nemis tilidagi ba'zi bir tovushlar hamma vaqt han lotin alfavitidagi tovushlar yordamida ifodalanavermaydi. Shuni aytish lozimki, lotin alfavitini nemis yozuviga moslashtirish hamma vaqt ham to'g'ri kelavermagan, chunki har qaysi cherkov o'xoxishicha ish tutgan. Bu holat yozuvda har xillikning paydo bo'lishiga olib keladi. Masalan, biz xalq so'zini quyidagicha variantlarda uchratis uchratishimiz mumkin: deot, thiot, doit, thiet, diet. Xuddi shunday holamni quchen fe'lining vatantlarida ham kuzatish mumkin: suoh(h)en; suchhan, suahhen, subhen, sohhen, souhheen, suah(h)en, suahan, suahchan, sueehheu, suahhen, suhhen, siuhhan va boshqalar.

Yozuvning paydo bo'lishiga asos bo'lgan sabablardan yana biri-bu xalqlar o'rtasidagi savdo aloqalarining rivojlanishidir, chunki bu savdo aloqalari xalqlarning bir- birlarini tillar yordamida topishga ehtiyoj tug'diradi. Va nihoyat yozuvning paydo bo'lishining asosiy sabablaridan yana biri yangi kirib kelgan xristian dinini xalq tilida targ'ib qilishdir, chunki diniy asoslami xalq tushunib o'rganishi kerak edi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Адмони В. Г. Исторический синтаксис немецкого языка. М., 1963.
2. Бах. А. История немецкого языка (перевод с немецкого). М., 1956.
3. Гухман М. М. От языка немецкой народности к немецкому национальному языку,
4. Жирмунский В. М. История немецкого языка. М., 1965.
5. Зиндер Л. Р., Строева Т. В. Историческая фанетика немецкого языка. М.-Л., 1966.
6. Зиндер Л. Р., Строева Т. В. Историческая фонетика немецкого языка. М.-Л., 1968.
7. Москальская О. И. Deutsche Sprachgeschichte, Leningrad, 1960.
8. Турсунов Б. Т. Герман филологиясига кирили. Самарканд. СамДУ, 2000 йил 70 бет. Sinder L R. Stroeve T. V. Einfuhrung in das Studium der deutschen Sprachgeschichte. L.. 1977-S. 303.
9. Rahimov, Z., & Gulomov, D. (2020, December). RETROSPECTIVE STRUCTURE IN FICTION. In Конференции.
10. Rahimov Z., Gulomov D. Retrospective plot features. EPRA International Journal of MULTIDISCIPLINARY RESEARCH(IJMR), 2020, november, No6, page510-513.
11. Ergashev A. Nemis tili o'qitish metodlari.Farg'ona,FARDU. (2023,October). 144-147 betlar.ISOC International Scientific Online Conferences.Journal of Google scholar

